

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜ

KARAHANLI TÜRKÇESİ DERS NOTLARI

3. Sınıf - 1. Dönem

İsa SARI
www.isa-sari.com

KUTADGU BİLİĞ

Kut, mutluluk anlamına gelmektedir (günümüzde baht, şans anlamındadır). *Kut* kelimesine *-ad* eki eklendiği zaman *kutad-* (mutlu olmak) fiili ortaya çıkmaktadır. Son olarak *-gu* (günümüzdeki *-me*, *-ma*) eki ile *kutadgu* yani *mutlu olma* anlamını almıştır. *Bilig* ise bilgi manasındadır. Kısacası, kutadgu bilig “**mutlu olma bilgisi**” anlamına gelir. Terim anlamı ise “**siyaset bilgisi**”dir.

Bu eserin yazarı **Yusuf Has Hâcib**¹’tir. Eseri Karabalgasun’da yazmaya başlamış, Kaşgar’da bitirmiştir.² Eser nazımla yazılmış ve 6645 beyitten oluşmaktadır. Mesnevi tarzındadır.³

Eserdeki dört ana kahraman **Kün Togdı** (hükümdar), **Ay Toldı** (vezir), **Ögdülmiş** (akıl) ve **Odgurmuş** (zaman)’tur. Kün Togdı adaleti, Ay Toldı bahtı ve mutluluğu, Ögdülmiş aklı, Odgurmuş ise akıbeti temsil eder.

Eserin Yapısı

Eser (ve genellikle diğer Doğu-İslâm eserleri) Allah’a hamd ile başlar. Ardından Peygamber’e dua kısmı ile devam eder, dört halifeye övgü gelir. Daha sonra (hükümdar övgüsünden önce) bir bahar tasviri yer alır.⁴ Bu tasvirten sonra hükümdar övgüsüne geçilir, kitabın niçin yazıldığı ve adının nasıl verildiği belirtilir. Daha sonra asıl konuya giriş yapılır.

Eserin konusu, devletin nasıl olacağı, toplumun nasıl yönetileceğidir.⁵

Bu anlatılan kısımlarda tahkiye yani hikaye etme üslubu kullanılmış ve bundan sonra eserde karşılıklı konuşma (dialoglar) ortaya çıkmıştır. Eser genel olarak roman ve tiyatro karışımında, kendine özgü bir kompozisyonudur. Allegorik (temsili) bir eserdir; çünkü belli kavramlar şahıslarla temsil edilir. Aruzun

¹ Hâcib, devlet başkanının kiminle görüşeceği, halkla ilişkileri gibi işlerini ayarlayan komisyonun başkanı anlamındadır. Yusuf Has Hâcib, dönemin bütün erdemlerini öğrenmiş bilge bir kişidir.

² Bu iki şehir de -birisi yazlık, birisi kışlık olmak üzere- Karahanlılar’ın başkentidir.

³ Kafiyesi aa, bb, cc, dd şeklinde olduğu için yazılması diğer türlere göre daha kolaydır.

⁴ Bu bahar tasviri edebiyatımızdaki ilk bahariyedir.

⁵ Adaleti temsil eden Kün Togdı hükümdar; bahtı temsil eden Ay Toldı vezirdir. Aklın temsilcisi Ögdülmiş vezirin oğlu, akıbetin temsilcisi Odgurmuş ise Ögdülmiş’in arkadaşıdır. Hükümdar Kün Togdı, cihanda ün salmış, kahraman ve muhteşem vasıflara sahip biridir. Kün Togdı bir gün yalnız başına otururken bunalmış, bir yardımcısı olmasını istemektedir. Ay Toldı adlı zeki bir kişi vardır. Onun niyeti de hükümdara hizmet etmektir. Bulduğu yerden hükümdar şehrine gelir. Küsemış adlı birisi ile tanışarak hükümdara ulaşır. Daha sonra çeşitli olaylar gelişir.

üç fe’ülün ve bir fe’ül kalıbıyla⁶ yazılmıştır. Sanat amacı güdülmemiş, didaktik amaçlı yazılmıştır. Kısaca; aruzla yazılmış, temsili, yarı tiyatro yarı roman niteliğinde öğretici bir eserdir. 1069-1070 yıllarında yazılmıştır.

Eserin bugüne kadar ulaşılmış bulunan üç nüshası vardır. 1430’larda **Herat**’ta Uygur harfleri ile istinsah edilen nüsha Şahrüh dönemine aittir.⁷ Bu nüsha, Tokat üzerinden İstanbul’a getirilmiştir. Muhtemelen 16. asırda İstanbul’da Uygur harflerini bilen kimse kalmamış ve eser unutulmuştur. Osmanlı tarihçisi ve Avusturya’nın İstanbul büyükelçisi Hammer, 18. asrın son yıllarında bu eseri bulup Viyana’ya götürmüş, buradan da eserin birkaç sayfasını Paris’e göndermiştir. Eser, 1825 yılında bilim dünyasına tanıtılmıştır.

1890-1891 yıllarında eser St. Petersburg’da matbaada basılır ve popülerliği iyice artar; fakat o sırada Köktürk anıtları bulunur.

1896’da Kahire Kütüphanesi müdürü Moritz, kütüphanenin bodrum katında eserin **Mısır**’da Arap harfleriyle yazılmış nüshasını bulmuştur. Radloff, Viyana’daki Uygur harfli nüsha ile bu nüshayı karşılaştırarak, tamamını okunuşu ve transkripsiyonu ile birlikte neşreder (1911-1912).

Eserin üçüncü nüshası Radloff’un öğrencisi Katanov ve onun asistanı A. Zeki Velidi Togan tarafından 1913 yılında Özbekistan’ın **Fergana** kentinde bulunur. Bu nüsha da Arap harfleriyle yazılmıştır. Togan, bu nüshayı kısa bir yazı ile Rusya’da tanıtır; fakat Rusya’da isyanlar ve ihtilal olduğu için eser kaybolur. Daha sonra 1925 yılında kaybolan bu nüsha Özbek bilgini Fitrat tarafından bulunur.

En eski nüsha olan Fergana nüshası eserin yazılışından 200-250, Mısır nüshası 300 ve Herat nüshası da 370 yıl sonra yazılmıştır. Buna rağmen tüm nüshalarda Karahanlı devri dil özellikleri önemli ölçüde korunmuştur.

KUTADGU BİLİĞ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

Kutadgu Bilig üzerindeki önemli çalışmalar 1930’lardan sonra yapılmaya başlanmıştır. **Reşid Rahmeti Arat**, bu eser üzerinde çalışan en önemli isimdir. Arat’ın ilk çalışmaları, Atatürk devrinde çok önemli bir yayın olan ve Fuat Köprülü’nün çıkarttığı “Ülkü” adlı dergide yayımlanır.

1942’de **Abdülkadir İnan**, yüz sayfalık bir giriş ile Herat nüshasının tipkibasımını yayımlar.

⁶ Bu vezne Şehnâme vezni de denir.

⁷ 15. asrın ilk yarısında dünyanın en büyük merkezi konumunda Herat ile Semerkant bulunmaktaydı. Bu dönemde Uygur harfleri ile istinsah moda haline gelmişti. Fatih Sultan Mehmet’e de Uygur harflerini öğretecek hocalar tutulmuştu. Bu asırdan sonra güç Batı Türklüğü’ne geçmiş ve İstanbul’da bu moda devam etmişti.

1947'de **Sadri Maksudî Arsal**⁸ *Türk Tarihi ve Hukuk* adlı eserinde Kutadgu Bilig'i hukuk tarihi açısından değerlendirir.

1947 yılında Arat, Kutadgu Bilig üzerindeki çalışmalarının en önemli meyvesini verir: Kutadgu Bilig'in üç nüshasını da karşılaştırır. Bu üç nüsha içerisinde en doğru biçimini ortaya koyar. Metni yeniden kurup, sayfa altlarında nüshalardaki farklılıkları gösterir (T.D.K. yayınlarından çıkmıştır).

1954 yılında **Carl Brockelmann** Türkçe ismi *Doğu Türkçesinin Grameri* olan eserde Karahanlı döneminden başlayarak 19. asra kadarki Doğu Türkçelerinin gramerini yayımlar.

1959'da Arat, Türk Tarih Kurumu aracılığıyla *Kutadgu Bilig'in II – Tercüme*'yi yayımlar. 1979'da Arat'ın ölümünden sonra uzun çalışmalarının son meyvesi olan *Kutadgu Bilig III – İndeks* yayımlarını (Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü).

1959'da **Mecdu Mansuroğlu** Fundamenta'da Türkçe adı *Karahanlıca* olan eserde, Karahanlı Türkçesinin gramerini yayımlar. Bu eser Karahanlı dönemi gramerinin özeti niteliğindedir.

1972'de **Agop Dilâçar** tarafından çıkarılan *Kutadgu Bilig İncelemesi* adlı eser, Kutadgu Bilig'i çeşitli yönleriyle araştırır ve Yusuf Has Hâcib'in düşüncelerini diğer filozoflar ile karşılaştırır.

1981'de **Reşat Genç**, *Karahanlı Devlet Teşkilatı* adlı eserinde, Kutadgu Bilig'e dayanarak Karahanlı döneminin devlet anlayışını ve teşkilat yapısını ortaya koyar.

1983'te **Robert Dankoff** Kutadgu Bilig'i Amerika'da *Wisdom of Royal* (Kraliyet Şerefine Bilgisi) adıyla İngilizceye çevirir. Bu eserde maniler de nazım olarak İngilizce'ye çevrilmiştir.

1984'te Doğu Türkistan'da Uygur bilimciler tarafından Kutadgu Bilig'in bilimsel neşri yapılır.

1984'te **Ahmet Bican Ercilasun** tarafından *Kutadgu Bilig Grameri-Fiil* adlı eser yayımlanır.

1986 yılından itibaren ise Kutadgu Bilig Türk dünyasında yayımlanmaya başlar.

KARAHANLI TÜRKÇESİ

Ses Özellikleri

1. Kelime ortasındaki ve sonundaki /d/ sesi korunur: *adak, edgü, od*

2. Köktürkçe kelime ortasındaki ve sonundaki /b/ sesi /w/ olmuştur: *tawar, ew, kawuş-*

3. Köktürkçe /h/ sesi bu dönemde /y/ şeklindedir: *koy, çigay, kayu*

⁸ Arsal, hukuk tarihi anabilim dalının kurucusu ve Arat'ın hemşehrisidir.

4. Kelime başı /b/ sesler korunur: *bar-, bir-, bar*

5. /ŋ/ korunur: *teŋiz, soŋ, öŋ*

6. Dar ünlüler, dudak ünsüzleri yanında yuvarlaklaşır: *sewüg, yawuz, kamug*

7. Oğuz lehçelerinde tonlu olan söz başındaki /k/ ve /t/ sesleri tonsuzdur: *köl, küç, ton*

8. Kıpçakçada /c/ olan ve Azerbaycan yazı dillerinde bazen düşen ses /y/ halindedir: *yılan, yol, yıl*

Biçim Özellikleri

1. İyelik Ekleri:

-(X)m: *sözüm, kutum*
-(X)ñ: *sözün, kutuñ*
-(S)l: *sözi, kutı*
-(X)mXz: *sözümüz, kutumuz*
-(X)ñXz: *sözünüz, kutunuz*
-lAr: *sözleri, kutları*

2. Hal Ekleri:

İlgi hali
+niñ: *buniñ, illerñ*

Yükleme hali
+g: *ajunug, başıg*
+nl: *munı, begini*
+n (3. şahıs iyelikten sonra): *közün, cefâsın*
+l (1. ve 2. şahıs iyelikten sonra): *atımı, kılıkı*

Yönelme hali
+GA: *kişige, yirke*

Bulunma hali
+DA: *ödte, biligde*

Ayrılma hali
+Dln: *bedüktin, edgüsindin*

Vasita hali
+n: *adakin, küzün*

Eşitlik hali
+çA: *cânça*

3. İsimden Fiil Yapım Ekleri

+lA: *başla-, kizle- sözle-*
+A: *ula-, beze-, töşe-*
+U: *okı-, tokı-, bayu-*
+Ad: *kutad-, küçed-, yokad-*
+(A)r: *karar-, eskir-, belgür-*
+rkA: *esirke-*
+DA: *ünde-, yasta-, okta-*
+k: *birik-, tüpük-*

4. Fiilden fiil yapım ekleri

-d: kod-, yüd-, yod-
-n: körün-, tonan-, bezen-
-l: bitil-, karıl-, süzül-
-ş: biliş-, uruş-, körüş-
-t: arıt-, sewit-, törüt-
-Ur: kaçur-, keçür-, tatur-
-DÜr: aşındur-, bildür-, yitür-

5. Fiil Çekim Ekleri

Görülen geçmiş zaman

1. ve 2. şahıslarda -DX, 3. şahıslarda -DI biçimindedir:
bayu-du-m, ayt-tı-ñ, bol-dı

Öğrenilen geçmiş zaman

-mİş:
unit-mış men, kizle-miş sen, kötür-miş

Geniş zaman

Ünlüyle biten fiillerden sonra -r şeklindedir; fakat bazen -Ur ekine de rastlanır:
yori-r men, okı-r sen, ti-yür
Ünsüzle biten çok heceli fiiller çoğunlukla -Ur geniş zaman ekini alır:
tüket-ür, küwen-ür, yaraş-ur
Bunların dışında bazı ünsüzlerle biten tek heceli fiillerde geniş zaman eki çoğunlukla -Ar'dır:
aç-ar, toğ-ar, bak-ar
Olumsuz geniş zaman eki ise -mAz'dır:
sık-maz, okı-maz, keç-mez

Gelecek zaman

-gAy: kesme-gey men, açıl-gay
-gU: al-gu-m turur⁹

Şart kipi

-sA: kelme-se men, iç-se sen, sew-se-ler

METİN

توغاردن ايسا كلبه اولدوردي
اوزلتنه كوكا اجقار شمش يولي

Toğardın ese keldi öñdin yili
Ajun itgüke açtı uşıtmağ yolu

Bahar yeli doğudan eserek geldi. Dünyayı
düzenlemek için cennet yolunu açtı.

toğardın

<tog - ar - dın
tog-: Fiil kök
-ar-: Sıfat-fiil eki
-dın: Çıkma hali eki

ese

<es - e

⁹ alasm var anlamında kullanılır. Çekimi:

al - gu - m turur al - gu - muz turur
al - gu - ng turur al - gu - nguz turur
al - gu - sı turur al - gu - ları turur

Es-: Fiil kökü

-e: Zarf-fiil eki

itgüke

<i - t - gü - ke
i-: Fiil kökü
-t-: Fiilden fiil yapım eki
-gü-: Fiilden isim yapım eki
-ke: Yönelme hali eki

يفغيز يېنار تولدې كافور كيتپ
ياغيز يير يېپار تولدې كافور كيتپ

Yağız yir yıpar toldı kâfur kitip
Bezenmek tiler dünya körkin itip

Kafur gitti, kara yer misk doldu. Dünya, görkemini
sergileyip bezenmek ister.

bezenmek

<bez - e - n - mek
bez: İsim kökü
-e-: İsimden fiil yapım eki
-n-: Fiilden fiil yapım eki (F: Dönüşlülük)
-mek: Fiilden isim yapım eki

tiler

<ti - l - e - r
ti-: Fiil kökü
-l-: Fiilden isim yapım eki
-e-: İsimden fiil yapım eki
-r-: Geniş zaman eki

körkin

<*kö - r - k - i - n
kö-: Fiil kökü
-r-: Fiilden isim yapım eki
-k-: İsimden isim yapım eki
-i-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki
-n-: Yükleme hali eki

itip

<i - t - i - p
i-: Fiil kökü
-t-: Fiilden fiil yapım eki
-i-: Yardımcı ünlü
-p-: Zarf-fiil eki

ايرنجك شينغ سوردي بانقايين
ايرنجك شينغ سوردي بانقايين

İrinçik kişig sürdi yazqı esin
Yaruğ yaz yına qurdı devlet yasın

Bahar rüzgarı üşengeç kışı sürdü. O parlak bahar
yine saadet yayını kurdu.

irinçig

<irin - ç - sig
irin-: Fiil kökü
-ç-: Fiilden isim yapım eki

-sig: Edat (gibi)

kışık

<kış - ı - g

kış: İsim kökü

-ı: Yardımcı ünlü

-g: Belirtme hali eki

sürdi

<sür - di

sür: Fiil kökü

-di: Görülen geçmiş zaman eki

yazık

<yaz - kı

yaz: İsim kökü

-kı: Aitlik eki

esin

<es - i - n

es: Fiil kökü

-i: Yardımcı ünlü

-n: Fiilden isim yapım eki

yaruk

<yar - k

yar: Fiil kökü

-k: Fiilden isim yapım eki

yana

<yan - a

yan: Fiil kökü

-a: Zarf-fiil eki

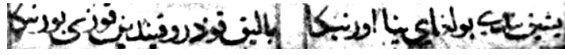
yasın

<ya - sı - n

ya: İsim kökü

-sı: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

-n: Belirtme hali eki

Yaşık yandı bolğay yana orninga

Balık kudrukından kıızı buruninga

*Güneş yine yerine dönmüş olacak, balık burcundan
koç burcuna.*

yaşık

<yaş - ı - k

yaş: Fiil kökü

-ı: Yardımcı ünlü

-k: Fiilden isim yapım eki

bolğay

<bol - gay

bol: Fiil kökü

-gay: Gelecek zaman eki

oruninga

<orun - ı - n - ga

orun: İsim kökü

-ı: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

-n: Zamir n'si

-ga: Yönelme hali eki

kudrukından

<kudruk - ı - n - dan

kudruk: İsim kökü

-ı: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

-n: Zamir n'si

-dan: Çıkma hali eki

buruninga

<bur - u - n - ı - n - ga

bur: Fiil kökü

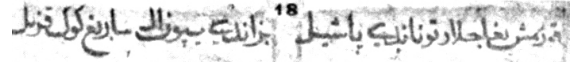
-u: Yardımcı ünlü

-n: Fiilden isim yapım eki

-ı: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

-n: Zamir n'si

-ga: Yönelme hali eki

Kurmuş yıgaçlar tonandı yaşıl

Bezendi yipün ol sarığ kök kıızıl

*Kurmuş ağaçlar yeşille donandı, sarı kökleri de
kıızıla bezendi.*

kurmuş

<kur - ı - mış

kur: Fiil kökü

-mış: Sıfat-fiil eki

tonandı

ton - a - n - dı

ton: İsim kökü

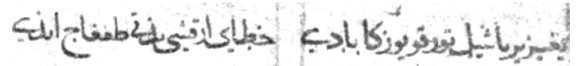
-a: İsimden fiil yapım eki

-n: Fiilden fiil yapım eki

-dı: Görülen geçmiş zaman eki

yaşıl

<yaş - ıl

Yağız yir yaşıl torğu yüzka badı

Hıtay arkışı yağtı şawğaç edi

Kara yel yeşil ipeği dize bağladı, Çin ipeğini yaydı.

yadı

<ya - d - tı

ya: Fiil kökü

-d: Fiilden fiil yapım eki

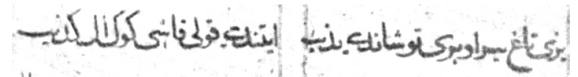
-tı: Görülen geçmiş zaman eki

edi

<ed - i

ed: İsim kökü

-i: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

Yazı tağ yir öpri tüşendi yedip
İtindi qolı qaşı kök al kedip

Ova, dağ, toprak, çukurlar yayılıp dëshendi; vadi, dağ yamacı düzenlendi.

yazı

<ya - z - ı

ya-: Fiil kökü

-z-: Fiilden fiil yapım eki

-ı: Zarf-fiil eki

tüşendi

<töş - e - n - di

töş: İsim kökü

-e-: İsimden fiil yapım eki

-n-: Fiilden fiil yapım eki

-di: Görülen geçmiş zaman eki

itindi

<i - t - i - n - di

i-: Fiil kökü

-t-: Fiilden fiil yapım eki

-i-: Yardımcı ünlü

-n-: Fiilden fiil yapım eki

-di: Görülen geçmiş zaman eki

ایمان و جفا کلام یزلی کولا | بیار قولا کافور اوزون سلیب

Tümen tü çiçaklar yazıldı küle
Yıpra toldı kāfur Ajun yid bile

On binlerce çiçek gülererek yayıldı. Dünya güzel kokuyla doldu.

küle

<kül - e

kül-: Fiil kökü

-e-: Zarf-fiil eki

صابلی قوبتی قزینلی یین | اوزوب طابریو باربور دیکن

Şabā yili qaptı qaranfil yidin
Ajun barça bütrü yıpardı burdı kin

Sabah yeli karanfil kokusuyla uyandı. Dünya baştan başa misk gibi koktu.

yidin

<yid - ı - n

yid: İsim kökü

-ı-: Tekli üçüncü şahıs iyelik eki

-n-: Vasıta hali eki

bütrü

<büt - (ü)r - ü

büt-: Fiil kökü

(ü)r-: Fiilden fiil yapım eki (ettirgen)

-ü-: Fiilden isim yapım eki

Kutadgu Bilig'in ayrı bir kısmından

بیر اؤک اوغلی اوردی بولدی نیک | کچیل اوردی ایشی ایشور ایشی نیک

Bir ök¹⁰ oğlu erdi bu Ay Toldıning
Kiçig erdi yaşı uşul oğlıning

Bu Ay Toldu'nun sadece bir (biricik) oğlu vardı. İşte o oğlunun yaşı küçüktü.

oğlıning

<og(u)| - ı - nıng

ogul: İsim kökü

-ı-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

-ning: İyelik hali eki

erdi

<er - di

er-: Fiil kökü

-di: Görülen geçmiş zaman eki

اوارک اؤگدولمیش ایشی | بوری کورکلög ایشی ساعلی

Atı erdi Ögdülmiş aşlı arıg
Yüzi körklög erdi me fi`ili arıg

Adı Ögdülmiş, soyu temiz, yüzü görkemli, işi temiz idi.

atı

<a - t - ı

a: Fiil kökü

-t-: Fiilden isim yapım eki

-ı-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

ası

<as(ı)| - ı

ası: İsim kökü

-ı-: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

arıg

<arı - g

arı: Fiil kökü

-g-: Fiilden isim yapım eki

körklög

<*kö - r - k - lög

kö-: Fiil kökü

-r-: Fiilden fiil yapım eki (ettirgen)

-k-: Fiilden fiil isim eki

-lög-: İsimden isim yapım eki

اوقدیدی بولدی ایشی ایشی | اوزوب قوبتی کوزدا ایشی ایشی

Oğıdı bu oğlın özinge yaqın

¹⁰ E.T. pekiştirme edatı

Tutup utı kzde aıttı aın

Bu oğlunu yakınına çağırdı. Tutup kucakladı, gözünden yağ akıttı.

okıdı

<okı - dı

okı-: Fiil kökü

-dı: Görülen gemiğ zaman eki

oğlın

<og(u)l - ı - n

og(u)l: İsim kökü

-ı-: Teklik nc şahıs iyelik eki

-n: Yükleme hali eki

zinge

<z - ı - n - ge

z: İsim kökü

-ı-: Teklik nc şahıs iyelik eki

-n-: Zamir n'si

-ge-: Yönelme hali eki

yakın

<yak - ı - n

yak-: Fiil kökü

-ı-: Yardımcı nl

-n: Fiilden fiil yapım eki

tutup

<tut - u - p

tut-: Fil kökü

-u-: Yardımcı nl

-p: Zarf-fiil eki

akıttı

<a - k - ı - t - tı

a-: Fiil kökü

-k-: Fiilden fiil yapım eki

-ı-: Yardımcı nl

-t-: Filden fiil yapım eki (ettirgen)

-tı: Görülen gemiğ zaman eki

أمرأطدی اوعلوم ب رتدس مغل | سكاوالدی اورنوم بارك ك ل رن

Ayur emdi oğlım barur¹¹ men munu

Sanga çaldı ornum barı neng unu

İğte gidiyorum oğlum şimdi, makamım, varım-yoğum iğte sana kaldı.

سن اوردك سكا كوز رنى تكال | اسرنت سكا كوت اسانا كوتال

Sen erding manga kz yaruı tkel

Barır men seningdin esen eđę al

¹¹ barur men barur miz
barur sen barur siz
barur barur lar

Sen bana tamamen göz nuru idin. Ben senden ayrılıyorum, esen kal.

yaruı

<yaru - k - ı

yaru-: Fiil kökü

-k-: Fiilden isim yapım eki

-ı-: Teklik nc şahıs iyelik eki

tkel

<*t - k - e - ı

t-: Fiil kökü

-k-: Fiilden isim yapım eki

-e-: İsimden fiil yapım eki

-ı-: Fiilden isim yapım eki

barır men

<bar - ır - men

bar-: Fiil kökü

-ır-: Geniş zaman eki

men: Teklik birinci şahıs eki

seningdin

<sen - ing - din

sen: İsim kökü

-ing-: İlgı hali eki

-din: ıkma hali eki

edę

<*e - d - g

e-: Fiil kökü kökü

-d-: Fiilden fiil yapım eki

-g: Fiilden isim yapım eki

ما يقى اىمىق نورك بىرورنى | كوروركوز رنى اىمىق نورك

Yime yağşı aytmış bu Türk buyruı

Krr kz yaruı oğul ız oı

Yine bir Türk güzel söylemiş: Oğul-kız, hakikatte, gören gzn nurudur.

yakşı

<yak (ı) - ř - ı

yak-: Fiil kökü

-(ı)-: Yardımcı nl

-ř-: Fiilden fiil yapım eki (F: İğteşlik)

-ı-: Fiilden isim yapım eki

اىمىق نورك سكا كوز رنى | اىمىق نورك سكا كوز رنى

Oğul ız saını bu tipsiz tengiz

Oğul ız sarığ ıldı ızgu mengiz

Oğlun ve kızın düşüncesi dipsiz bir denize benzer. O pembe yüz, oğul-kız kaygısından sarardı.

sakinı

<sa - k - ı - n -  - ı

sa-: Fiil kökü

-k-: Fiilden isim yapım eki

- ı-: İsimden fiil yapım eki
- n-: Fiilden fiil yapım eki
- ç-: Fiilden isim yapım eki
- i: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

كبرك تولى ارسا اءولۇچى كىسى | بۇنىڭ كىشى ئىكەنلىكى

Kiming boldı erse oğlı kız kisi
Negü teg kelir ol kişining usı

Oğlu kızı olan kişinin nasıl uykusu gelir.

اۋۇلۇقۇزدا ارىتۇرۇپ باپتىن | اۋۇلۇقۇزدا ارىتۇرۇپ باپتىن

Oğul kızda ötrü ata yir etin
Oğul kız atamaz atası atın

Oğlu ve kızından dolayı babanın etini yer. Oğul-kız ise babasının adını anmaz.

atamaz

- <at - a - maz
- at: İsim kökü
- a-: İsimden fiil yapım eki
- maz: Geniş zamanın olumsuzu

Bu Ay Toldı aydı eşit ey oğul
Sözümni unitma manga tut köngül

Ay Toldı söyledi: Ey oğul! Dinle, sözümü unutma, bana gönül ver.

sözümni

- <*sö - z - ü - m - ni
- sö-: Fiil kökü
- z-: Fiilden isim yapım eki
- ü-: Yardımcı ünlü
- m-: Teklik birinci şahıs iyelik eki
- ni: Yükleme hali eki

unutma

- <unut - ma
- unut-: Fiil kökü
- ma: Fiilden fiil yapım eki (Olumsuzluk)

Mini kör ata erdim emdi sanga
Atım erdi Ay Toldı baş kör manga

Bana bak, baba idim şimdi sana. Adım Ay Toldı. Bak gör beni.

kör

- <kö - r
- kö-: Fiil kökü
- r: Fiilden fiil yapım eki

mini

- <mi - ni

- mi: İsim kökü
- ni: Belirtme hali eki

ata erdim

- <ata er - di - m
- ata: İsim kökü
- er-: Yardımcı fiil
- di-: Görülen geçmiş zaman eki
- m: Teklik birinci şahıs eki

Tiriglikı toldı bu Ay Toldıning
Ökünçün ulır kör aşığı yok anıng

Bu Ay Toldı'nın ömrü doldu; fakat inlemesinin faydası yok artık.

tiriglikı

- <tir - i - g - lik - i
- tir: İsim kökü
- i-: Yardımcı ünlü
- g-: İsimden isim yapım eki
- lik-: İsimden isim yapım eki
- i: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

toldı

- <to - l - dı
- to-: Fiil kökü
- l-: Fiilden fiil yapım eki
- dı: Görülen geçmiş zaman eki

ökünçün

- <ökü - n - ç - ü - n
- ökü-: Fiil kökü
- n-: Fiilden fiil yapım eki (Dönüştürme)
- ç-: Fiilden isim yapım eki
- ü-: Yardımcı ünlü
- n: Vasita hali eki

Süçig bu tiriglik acığı bu ölüm
Anundı şanı emdi kaçığı yolum

Yaşam tatlı, ölüm acı. Hani, şimdi kaçacak yerim yok.

anundı

- <anu - n - dı
- anu-: Fiil kökü
- n-: Fiilden fiil yapım eki
- dı: Görülen geçmiş zaman eki

kaçığı

- <kaç - ığı
- kaç-: Fiil kökü
- ığı: Sıfat-fiil eki

Awındım bu dünyaya könglüm birip
Vefa kılmadı kör meningdin irip

Bu dünyaya gönül verip avundum; ama bak, o benden üşenip vefa kılmadı.

awındım

<aw - ı - n - dı - m

aw-: Fiil kökü

-ı-: Yardımcı ünlü

-n-: Fiilden fiil yapım eki

-dı-: Görülen geçmiş zaman eki

-m: Teklik birinci şahıs eki

irip

<ir - i - p

ir-: Fiil kökü

-i-: Yardımcı ünlü

-p: Zarf-fiil eki

Mini ardı dünya okıdı seve

Köngül birdim erse irikti ive

Dünya beni aldattı; severek yanına çağırıldı; ona gönül verdim, fakat benden çabuk bıktı.

okıdı

<ok - ı - dı

ok: İsim kökü

-ı-: İsimden fiil yapım eki

-dı: Görülen geçmiş zaman eki

seve

<sev - e

sev-: Fiil kökü

-e: Zarf-fiil eki

irikti

<ir - i - k - ti

ir-: Fiil kökü

-i-: Yardımcı ünlü

-k-: Fiilden fiil yapım eki

-ti: Görülen geçmiş zaman eki

Cefa kıldı dünya karıdı bu kıt

Sini armasunu munu sözke büt

Dünya cefa etti, bu saadet ihtiyarladı; bu söze inan ki seni de aldatmasın.

karıdı

<karı - dı

karı-: Fiil kökü

-dı: Görülen geçmiş zaman eki

armasunu

<ar - ma - sunı

ar-: Fiil kökü

-ma-: Fiilden fiil yapım eki (Olumsuzluk)

-sunı: Teklik üçüncü şahıs emir kip eki

Kereklig işim barça yirde kıodup

Kereksizni kııldım havaka udup

Bütün gerekli işleri olduğu yerde bıraktım; nefse uyarak gereksiz işlerle uğraştım.

kereklig

<kerek - lig

kerek: İsim kökü

-lig: İsimden isim yapım eki

kodup

<ko - d - u - p

ko-: Fiil kökü

-d-: Fiilden fiil yapım eki

-u-: Yardımcı ünlü

-p: Zarf-fiil eki

kereksizni

<kerek - siz - ni

kerek: İsim kökü

-siz-: İsimden isim yapım eki

-ni: Yükleme hali eki

Tüpi yıl keçer teg tiriglik keçip

Aşığısız ulır men özümke açıp

Hayat bir rüzgar gibi geçti, gitti; şimdi halime acıyarak, boş yere inliyorum.

tiriglik

<tir - i - g - lik

tir-: Fiil kökü

-i-: Yardımcı ünlü

-g-: Fiilden isim yapım eki

-lik: İsimden isim yapım eki

kıçip

<kıç - i - p

kıç-: Fiil kökü

-i-: Yardımcı ünlü

-p: Zarf-fiil eki

özümke

<öz - ü - m - ke

öz: İsim kökü

-ü-: Yardımcı ünlü

-m-: Teklik birinci şahıs iyelik eki

-ke: Yönelme hali eki

Orunçun ya malın itilmez işim

Elig tutaçtı yok bu kün bir kişim

Rüşvet veya mal ile işim düzeltilmez, bugün elimden tutacak kimsem yoktur.

itilmez

<i - t - i - l - mez

i-: Fiil kökü

-t-: Fiilden fiil yapım eki

-i-: Yardımcı ünlü

-l-: Fiilden fiil yapım eki (Edilgen)

-mez: Geniş zamanın olumsuzu

tuttaç

<tut-: Fiil kökü

-taç: Sıfat-fiil eki

Negü tir eşitgil oğulmuş kişi

Ölümüg uğup yetrü bilmiş kişi

Gaflet uykusundan uyanmış ve ölümün ne olduğunu iyice anlamış kişi ne der, dinle.

odulmuş

<o - d - u - l - mış

o-: Fiil kökü

-d-: Fiilden fiil yapım eki

-u-: Yardımcı ünlü

-l-: Fiilden fiil yapım eki

-miş: Sıfat-fiil eki

ölümüg

<öl - ü - m - ü - g

öl-: Fiil kökü

-ü-: Yardımcı ünlü

-m-: Fiilden isim yapım eki

-ü-: Yardımcı ünlü

-g: Yükleme hali eki

yetrü

<yet - (ü)r - ü

yet-: Fiil kökü

-(ü)r-: Fiilden fiil yapım eki (Ettirgen)

-ü: Zarf-fiil eki

Bügü bilgi kitti ölümüg körüp

Ukuşluğ ögi yitti ögsüz bolup

Ölümü görünce hakimin bilgisi gitti, akıllının akı gitti ve akılsız kaldı.

ukuşluğ

<uk - u - ş - luğ

uk-: Fiil kökü

-u-: Yardımcı ünlü

-ş-: Fiilden isim yapım eki

-luğ: İsimden isim yapım eki

ögi

<ö - g - i

ö-: Fiil kökü

-g-: Fiilden isim yapım eki

-i: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

Ne yawlağ neng ol bu ölüm tarmağ

Ne yawlağ erür bu kişig urmağ

Bu ölüm pençesi ne kötü bir şeydir; onun insana çarpması ne kadar fena oluyor.

tarmağ

<tar - mak - ı

tar-: Fiil kökü

-mak-: Fiilden isim yapım eki

-ı: Teklik üçüncü şahıs iyelik eki

yawlağ

<yaw - la - k

yaw-: Fiil kökü

-la-: Fiilden fiil yapım eki

-k: Fiilden isim yapım eki

kişig

<kişi - g

kişi: İsim kökü

-g: Yükleme hali eki

İtiğlig sarayığ buzuğlı ölüm

Çamuğ yumğılarığ saçığlı ölüm

Süslü ve mamur sarayları viraneye çeviren ölümdür; bütün cemiyetleri darma-dağın eden de ölümdür.

itiğlig

<i - t - i - g - lig

i-: Fiil kökü

-t-: Fiilden fiil yapım eki (Ettirgen)

-i-: Yardımcı ünlü

-g-: Fiilden isim yapım eki

-lig: İsimden isim yapım eki

buzuğlı

<buz - u - glu

buz-: Fiil kökü

-u-: Yardımcı ünlü

-glu: Sıfat-fiil eki

yumğılarığ

<yum - gı - lar - ı - g

yum-: Fiil kökü

-gı-: Fiilden isim yapım eki

-lar-: Çokluk eki

-ı-: Yardımcı ünlü

-g: Yükleme hali eki

saçığlı

<saç - ı - gılı

saç-: Fiil kökü

-ı-: Yardımcı ünlü

-gılı: Sıfat-fiil eki

Mungar mengzetü aydı şı'r ayğuçı

Oķığıl munı sen aya bilgüçi

Şair, buna benzer bir şiir söylemiştir: Ey anlayan insan, sen bunu oku.

mungar

<mu - n - gar(u)

mu: İşaret zamiri

-n-: Zamir n'si

-gar(u): Yönelme eki

mengzetü

<meng(iz) - e - t - ü

meng(iz): İsim kökü

-e-: İsimden fiil yapım eki

-t-: Fiilden fiil yapım eki

-ü: Zarf-fiil eki

ayğuçı

<ay - gu - çı

ay-: Fiil kökü

-gu-: Fiilden isim yapım eki

-çı: İsimden isim yapım eki

okıgıl

<ok - ı - gıl

ok-: İsim kökü
-ı-: İsimden fiil yapım eki
-gıl: Teklik ikinci şahıs emir kip eki

Negü bar ajunda angar hilesiz
Negü hile bar kim angar çaresiz

*Dünyada ne var ki, ona karşı bir tedbir bulunmasın;
ne tedbir var ki, ona karşı bir çare bulunmasın.*

Çamuğ nengke hile itig çare bar
Meger bu ölümke ölüm hilesiz

*Her şey için çare var, tedbir var; fakat ölüme karşı
yoktur, ölüm çaresizdir.*